

перед завідувача кафедри, професора Б. П. Ковальського і редакторів видання професора Н. Ф. Гнатюк і доцента Л. Р. Ігнатової. «Сторінки історії» досить насичені в інформаційному плані й мають бути активно використані як науковцями в дослідницькій праці, так і для підготовки навчально-методичних матеріалів з історії України та історії науки й техніки.

1. Гнатюк Н. Ф. Спогади про організацію і налагодження роботи видання «Сторінки історії. Збірник наукових праць», квітень 2011 р. — Архів кафедри історії НТУУ «КПІ (Далі — АКІ НТУУ «КПІ»). — Ф. 2. Матеріали з історії Київського політехнічного інституту.

2. Ковальський Б. П. Спогади про організацію і налагодження роботи видання «Сторінки історії. Збірник наукових праць», квітень 2011 р. — Там само.

3. Перелік фахових видань України з історичних наук // Бюлетень ВАК України. — 2002. — № 9.

4. Сторінки політичної історії. Збірник статей і виступів на наукових конференціях. — Вип. 1. — К. : Ротапринт тресту «Оргдорстрой», 1989. — 93 с.

5. Там само. — Вип. 2. — К. : Ротапринт тресту «Оргдорстрой», 1990. — 106 с.

6. Там само. — Вип. 3. — К. : Ротапринт тресту «Оргдорстрой», 1993. — 131 с.

7. Там само. — Вип. 4. — К. : Ротапринт тресту «Оргдорстрой», 1992. — 80 с.

8. Там само. — Вип. 6. — Ч. 1. — К. : Монокон, 1994. — 141 с.

9. Там само. — Вип. 6. — Ч. 2. — К. : Монокон, 1994. — 61 с.

10. Там само. — Вип. 7. — К. : Видавництво НТУУ «КПІ», 1995. — 149 с.

11. Там само. — Вип. 9. — К. : Видавництво НТУУ «КПІ», 1997. — 138 с.

12. Там само. — Вип. 13. — К. : Видавництво НТУУ «КПІ», 1999. — 134 с.

Ю. А. Горбань

УДК: 929(477)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

В контексті завдань створення Українського біографічного словника окреслено авторське бачення його концепції, теоретико-методологічних основ та науково-методичних проблем у практичній реалізації зазначеного проекту. Показано місце біографічної складової в структурі гуманітарних знань.

Ключові слова: біографістика, біографія, довідник, дослідження, ідентичність, концепція, критерії, персоналізація, словник.

В контексте задач создания Украинского биографического словаря очерчено авторское видение его концепции, теоретико-методологических ос-

нов и научно-методических проблем в практической реализации названного проекта. Показана роль биографической составляющей в структуре гуманитарных знаний.

Ключевые слова: биографистика, биография, справочник, исследование, идентичность, концепция, критерии, персонализация, словарь.

In the context of tasks of creation of the Ukrainian biographic dictionary is outlined authorial vision, theoretical and methodological bases and scientificallly-methodical problems of his conception in the process of practical realization of the noted project. The place of biographic constituent is shown in the structure of humanitarian knowledge.

Keywords: biography studies, biography, reference book, research, identity, conception, criteria, personalisation, dictionary.

Не буде перебільшенням сказати, що у вітчизняній соціогуманістиці останніх років спостерігається своєрідний «біографічний бум». Ідеться не тільки про суттєвий поворот у бік власне біографічних досліджень, а й про внесення біографічної складової в структуру гуманітарного знання загалом. Біографістика набула міждисциплінарного статусу, широко застосовується в дослідженнях з історії, політології, літературознавства, культурології тощо.

Зміщення акцентів у бік біографічних досліджень пов'язане, по-перше, з загальними змінами у ставленні до особистості в контексті сучасного «антропологічного повороту», суть якого полягає в сприйнятті індивіда як активного суб'єкта історично значущих подій і явищ суспільного життя; по-друге, з осмисленням біографії як соціокультурного феномена, в якому історія індивіда максимально поєднується з історією суспільства, оскільки в кожній біографії присутнє як суто особисте, так і типове суспільне; по-третє, поглиблений інтерес до біографічних досліджень пов'язується з тенденцією до персоналізації історії. Причому історії не тільки як однієї з суспільствознавчих дисциплін, а й історії інших галузей науки, з технічними і природничими включно. Біографія вченого, наприклад, може і має розглядатися як органічна складова історії науки і техніки.

Нарешті, звернення до біографістики відкриває нові можливості інтеграції в європейські соціокультурні цінності, основою яких є індивідуалізм, що в повсякденному бутті реалізується в правах людини, в ідеї індивідуальної свободи тощо. З утвердженням у європейській, а пізніше і в світовій громадській думці ідеї гуманізму, наголошує, наприклад, Н. Шульга, відповідь на запитання: кому віддавати перевагу — окремій особистості чи етносу, теоретичне розв'язання питання закінчувалося на користь осо-

бистості [6, с. 3]. Щоправда, наукові дискусії, які іноді набувають форм ідейної боротьби навколо проблеми пріоритетності індивіда чи спільноти, тривають і нині.

Поворот до антропоцентризму в наукових дослідженнях потребує поглиблення теоретико-методологічних засад та концептуальних підходів до осмислення біографії як соціокультурного феномена. Робимо наголос на такій постановці питання з тієї причини, що, хоча на рубежі ХХ–ХХІ ст. вітчизняна біографістика й набула статусу самодостатнього напрямку науки, теоретико-методологічні засади, концептуальні підходи до біографічних досліджень іще як слід не осмислено. Зокрема, не існує чітких орієнтирів щодо критеріїв відбору персоналій, поява прізвищ яких на сторінках вітчизняних енциклопедичних, словникових чи довідкових видань була б історично і логічно вмотивованою. Обмежитися принципом, що персонаж біографії — це передусім непересічна особистість, чи особистість, якій судилося стати об'єктом суєтної уваги [1, с. 3], вочевидь недостатньо. Наукова біографістика має будуватися на основі чітко визначених критеріїв відбору персоналій. Останні, в свою чергу, мають вибудовуватися на науково обґрунтованих, методологічно вивірених принципах. Ні того, ані іншого укладачі біографічних словникових чи довідкових видань здебільшого ще не мають.

Біографічна тематика сьогодні не стільки досліджується, скільки популяризується на рівні галузевих словників, довідників, в окремих випадках — профільних енциклопедій, у засобах масової інформації. А отже, поділяємо думку тих авторів, які стверджують, що сучасна наукова біографістика є, передусім, прерогативою історика, в тому числі історика науки [1, с. 3]. Справді, саме для науково-історичної біографії характерна орієнтація на науковість викладу, на поєднання осмисленої в історичному контексті біографії окремого індивіда й історії суспільства, держави. Біографістика як окремий напрям історичних досліджень забезпечує логічний зв'язок між біографією окремо взятого суб'єкта і соціальною дійсністю. Тоді як «банальне літописання» біографій, навіть якщо воно орієнтоване на об'єктивне відтворення життєвого і творчого шляху тієї чи іншої особистості, без системного аналізу визначальних для певної епохи суспільно-політичних характеристик і загальних висновків, більше відповідає публіцистиці, ніж жанрові наукового дослідження.

Дослідник має не обмежуватися констатацією окремих, нехай і яскравих, навіть маловідомих фактів з біографії тієї чи іншої особистості, а звертати увагу на визначальні, з погляду її формування, політичні й соціокультурні характеристики середовища, які не тільки впливали на становлення, а й обумовлювали суспільно значущу поведінку окремої постаті. Тоб-

то потрібен системний підхід, а не спорадично сконструйовані видавничі проекти. Треба, щоб біографічні дослідження, як мінімум, відповідали двом нормативним вимогам: цілісно й об'єктивно відтворювати життєвий шлях індивіда — з одного боку, з іншого — органічно поєднувати індивідуальний життєпис з історією народу, суспільно-політичними колізіями епохи, в якій жила і творила та чи інша особистість. Тільки за таких умов звернення до біографій як методу нагромадження соціально значущої інформації стає віддзеркаленням певних історичних закономірностей суспільного розвитку.

Сказане обумовлює ще один нормативний методологічний принцип: у біографічних, а надто автобіографічних джерелах основну увагу слід звертати передусім на висвітлені в них події і факти, а не на оцінки, самооцінки й коментарі. Тобто витримувати один з основоположних принципів наукового пізнання, а саме — принцип пріоритету факту, а не його суб'єктивної оцінки.

За таких умов, осмислені в загальноісторичному контексті наукові біографії мають стати органічною складовою академічної історії України, написання якої є нагальною суспільною потребою. Але, ще раз наголосимо, для цього потрібні загальнотеоретичні і методологічні напрацювання в біографістиці як галузі наукових знань, а також концептуальне визначення конкретного змісту поняття «вітчизняна (українська, національна) біографістика».

Цю проблему предметно опрацьовує створений у 1994 р. Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, — основний на сьогодні національний центр з підготовки академічного Українського біографічного словника. Щоправда, його напрацювання ще не вирішили проблеми створення проекту Українського біографічного словника в усіх його складових, а надто ж у визначенні теоретико-методологічних засад, та й визначення концептуальних орієнтирів практичної реалізації такого видання.

Завдання своєї роботи Інститут позиціонує як розробку «теоретичних та науково-методичних проблем української біографістики; зі збиранням, науковим опрацюванням, підготовкою до видання матеріалів Українського біографічного словника — багатотомного енциклопедичного видання, що вміщуватиме біографії діячів української землі, представників української діаспори, а також українознавців і палких прихильників України за її межами з усіх сфер людської діяльності від давнини до сучасності» [2]. Отже, розробка теоретичних та науково-методичних проблем, як можна судити з наведеного тексту, досі не є доконаним фактом, а радше постає як нагальна проблема.

Щодо тієї частини наведеного визначення, яка стосується номінантів на право бути занесеними на скрижалі планованого видання, то в концептуальному плані коло цих номінантів видається дещо звуженим в одних випадках, невизначено розмитим — в інших, передусім у тій частині, де йдеться про «палких прихильників України за її межами». Зокрема, виникає проблема об'єктивності критеріїв, за якими можна визначати їхній «градус прихильності», враховуючи постійну мінливість політичної кон'юнктури в пострадянській Україні, а, відповідно, й зміну настроїв її зарубіжних прихильників. До того ж сама по собі прихильність, хоч би якою «палкою» вона була, не реалізована в конкретних справах на користь України, її народу ще не є підставою для огульного занесення всіх прихильників на сторінки вітчизняного біографічного словника. Та й фізичних можливостей вмістити на сторінках такого видання всіх «палких прихильників» у його укладачів, певно, не буде.

Немає належної визначеності й щодо представників української діаспори та українознавців. Для таких узагальнених критеріїв повинна бути, як на наш погляд, ще й «внутрішньовидова» диференціація. З чим однозначно можна погодитися, то це з тим, що на сторінках такого словника слід представити історично значущі постаті «з усіх сфер людської діяльності від давнини до сучасності».

Подібні, а то й іще категоричніші судження є і в науковому доробку відомого історика Я. Дашкевича. Прочитуємо одне з них повністю: «Представники загарбницьких націй, що окупували українські землі, панували на них, експлуатували їх та український народ, реально вороже ставилися до всього українського, не мають жодних морально-етичних підстав для того, щоб опинитися на сторінках Українського національного біографічного словника. З іншого боку, не підлягає сумніву: чимало представників багатьох націй, що прихильно і дуже прихильно ставилися до всього українського і були справжніми приятелями українського народу, мусять бути представлені в Українському біографічному словнику» [3, с. 5].

Наведену цитату взято зі вступної статті автора до збірника матеріалів науково-практичної конференції 1996 р., завданням якої визначалася розробка концепції створення Українського біографічного словника. Тож цілком достовірним може бути припущення, що автор цієї статті мав на меті окреслити основні (концептуальні) контури його змістового наповнення. Проте, як і щодо визначень критеріїв у попереднього автора, окремим з них бракує належної конкретики.

Залишаємо осторонь не зовсім коректне, на наш погляд, означення будь-якої нації загалом як нації-загарбника, окупанта чи експлуататора щодо іншого народу. Певно, що має йтися про владний режим, який проводив

відповідну політику, а не про націю в цілому. Але навіть, якщо погодитися з такими визначеннями певної нації, то хіба її окремі представники не можуть і не мають бути на сторінках «Українського біографічного словника»? Наприклад, поляки чи росіяни, які залишили яскравий слід в українській історії, зокрема й у боротьбі українців за їхнє національне само-визначення. Зокрема тих, які боролися проти гноблення під гаслом «За нашу і вашу свободу!»).

До того ж виникає запитання: хто має визначати критерії, за якими можна об'єктивно визначати «ворожість» чи «прихильність» до «всього українського»? Чи щодо «справжніх приятелів» українського народу? І чи таким бездоганим було і залишається все українське, як і менталітет українців, щоб до них ставитися лише з пієтетом, лише з прихильністю? Чи багато знайдеться в сучасному українському суспільстві громадян — від політичних верхів до «останніх могікан» напівмертвих сіл, яких би задовольняло наше сьогоднішнє, щоб до нього ставитися прихильно? Та й сам автор статті в іншій публікації зазначає, що «практично неможливо в українських діячів відшукати персонажі, життя і діяльність яких можна б зафарбувати в суцільний світлий або суцільний темний колір» [4, с. 47]. А що вже говорити про «представників інших націй», навіть не «загарбницьких».

Під час визначення концептуальних засад біографічних досліджень потрібно зважати й на те, що в реальному житті, залежно від політичної кон'юнктури, ідейних уподобань чи суспільних настроїв, герої й антигерої часто мінялися місцями, спокушаючи переписувати не тільки біографічні словники чи довідники, а й вітчизняну історію загалом. Тож чи не доцільно було б у вітчизняних біографічних енциклопедичних словниках уникати свого роду лубочності, наповнюючи їх лише «лакованими» постатями. І не так уже й важливо, якщо на сторінки таких видань потраплять і представники, а може, навіть офіційні репрезентанти держави чи влади, яка тримала український народ у поневоленні. Головним критерієм, на наш погляд, має бути об'єктивний підхід до історичного персонажа з погляду того, який слід він залишив в українській історії, що зробив для розвитку суспільства по висхідній — у загальноісторичному, громадсько-політичному, економічному, культурному, науковому поступі. Навіть, якщо це такі суперечливі постаті, особливо в українській історії, як, наприклад, Катерина II чи П. Столипін.

Вітчизняні біографічні видання не повинні бути доповненням і виправданням українських національних міфів чи так званої патріотичної історіографії. А отже, укладачі словникових чи довідникових видань, не кажучи вже про виконавців відповідних наукових досліджень, мають відмо-

витися від ідеологічного чи політичного табування тих особистостей, які за іншими критеріями, всупереч їхньому інакодумству, заслуговують бути вміщеними на сторінки біографічних видань. Такий підхід стане дієвим тоді, коли в кожній людині навчимося бачити передусім особистість, а вже потім — її політичні вподобання, партійну належність чи світоглядні орієнтації.

Суперечливим все ще залишається ставлення до так званих контраверсійних постатей українського походження. Як бути, наприклад, з тією частиною української еліти на зразок Лазаря Барановича, Феофана Прокоповича, Стефана Яворського та багатьох інших, які не тільки брали активну участь у творенні духовної культури Російської імперії, а й допомагали творити саму імперію, у якій поступово розчинялася українська ідентичність. У такому разі проблема полягає не стільки в тому, чи мають бути на сторінках українських біографічних видань такі постаті, скільки в тому, наскільки повно має бути висвітлено їхню діяльність: взагалі, без купюр чи тільки в тій частині, яка «вписується» до українського патріотичного контексту.

Певні методологічні орієнтири в цьому плані знаходимо у відомого сучасного історика Я. Грицака. Історію постановня Російської імперії, зазначає він, можна назвати також і українською історією. Наголошуючи при цьому, що «українцям належить винятково важлива роль як у побудові, так і розвалі Російської імперії, й визнання одного факту не може відбуватися коштом замовчування іншого». Додаючи, що образ Російської імперії в українській історичній пам'яті не має зводитися лише до уявлень, які викристалізувалися передусім завдяки поезіям і трагічній долі Тараса Шевченка та антиукраїнським указам 1863 та 1876 рр. [2, с. XI].

Нерідко у вітчизняних публікаціях, особливо публіцистичних, можна знайти ремствування на кшталт того, що Росія «приватизувала» імена багатьох діячів, зокрема культури і науки, українського походження. При цьому образу вбачають не стільки в тому, що такі діячі потрапляють на сторінки російських енциклопедичних чи словникових видань, скільки в тому, що вони значаться як російські. Вважаємо, що за об'єктивного підходу до зазначеної проблеми потрібно брати до уваги, що «російські», в буквальному розумінні, не означає етнічно «русские», а також те, що в часи існування Російської імперії не було українського громадянства (як і за Радянського Союзу), і що здебільшого саме громадянство (підданство), а не етнічне походження, кладеться в основу таких визначень. Хоча можна навести чимало прикладів, коли українське походження того чи іншого діяча «перекваліфіковується» на російське (русское) і в етнічному розумінні.

До речі, проблема «громадянство» чи «етнічне походження» залишається концептуально невизначеною і в українській біографістиці. Для прикладу, у вітчизняних публікаціях відомі історики І. Лисяк-Рудницький, Омелян Пріцак, Орест Субтельний здебільшого значаться як українські історики. Але з правового погляду потрібно рахуватися з тим, що вони є громадянами США чи Канади, отже кожен з них у зазначених країнах правомірно вважається американським чи канадським істориком. Тож, якщо в сучасній Україні на юридично-правовому рівні заперечується подвійне громадянство, то чи коректно їх вважати одночасно і українськими істориками? Відповідно, в українських біографічних виданнях особи так званої подвійної ідентичності — американської (канадської, польської, російської тощо) громадянської і української етнічно-культурної мають значитися як американські, канадські, російські вчені, композитори, режисери, політики, хореографи українського походження. Що ж стосується конкретно названих істориків, то їх правомірно відносити до плеяди відомих істориків України, при цьому офіційно не номінуючи українськими (за громадянством) істориками. Чи істориками з української діаспори. Але хіба для українського національного самоусвідомлення недостатньо того, що громадяни інших країн з українським етнічним корінням роблять свій гідний внесок і в українське, і в чуже, і в загальнолюдське. А відтак заслуговують на належне їм місце у вітчизняних біографічних виданнях.

Цією публікацією лише пунктирно окреслено окремі теоретико-методологічні та загальноконцептуальні проблеми, які потребують розв'язання в процесі наукових біографічних напрацювань, включно зі створенням Українського біографічного словника. Проте й вони дають підстави для відповідних загальних висновків. Ідеться, по-перше, про незаперечну важливість біографічної складової в сучасній соціогуманітаристиці в контексті утвердження у ній антропоцентричних підходів; по-друге, означені проблеми свідчать про гостру потребу в поглиблених теоретико-методологічних і науково-методичних напрацюваннях з вітчизняної біографістики; по-третє, створення відповідного біографічного ресурсу необхідне для повноцінної національної репрезентації України в сучасному глобалізованому світі.

1. Валевский А. Л. Основания биографии / Валевский А. Л. — К. : Наукова думка, 1993. — 112 с.

2. Грицак Я. Передмова / Я. Грицак // Каппелер Андреас. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / перекл. з німецької Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун. — [Історія країн світу, 2]. — Львів : Видавництво Католицького університету, 2005. — XII + 360 с.

3. Дашкевич Я. На шляху до Українського біографічного словника / Я. Дашкевич //

Український біографічний словник: історія і проблематика створення. Матеріали наук.-практич. конференції (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.). — С. 3–5.

4. Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопонаграфії / Я. Дашкевич // Там само. — С. 40–47.

5. Попик Володимир, 2007. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua.

6. Шульга Н. И. Этническая самоидентификация личности / Шульга Н. И. — К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1996. — 200 с.

О. С. Білявська

УДК: 37.056:376.74

**РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ
ЕТНОПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ:
ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ У ЗАКАРПАТТІ**

Автор статті зосереджує увагу на актуальності дослідження етнополітичного розвитку регіонів України. Закарпаття обрано як своєрідний за історичним розвитком регіон, де етнокультурні процеси сприяють між-етнічній толерантності та консолідації етнічних груп у межах української держави.

Ключові слова: історична регіоналістика, історико-етнографічний регіон, національно-культурні товариства, етнокультурні потреби національних меншин, збереження національної самосвідомості.

Автор статьи концентрирует внимание на актуальности исследования этнополитического развития регионов Украины. Закарпатье избрано как своеобразный в контексте исторического развития регион, где этнокультурные процессы способствуют формированию межэтнической толерантности и консолидации этносов в украинском государстве.

Ключевые слова: историческая регионалистика, историко-этнографический регион, национально-культурные общества, этнокультурные потребности национальных меньшинств, сохранение национального самосознания.

The author of the article pays attention to actuality of research of ethno-political development of Ukraine regions. Zakarpattya was selected as an original on the historical development region in which ethnocultural processes contribute to between ethnic groups within the limits of the Ukrainian state.